

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В ХРАМАХ ХРИСТІЯНСЬКОГО ВІРОСПОВІДАННЯ

ФУРМАН Ярослав Володимирович - кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення діяльності ОВС, навчально-наукового інституту підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ

УДК 343.985:343.71

В статті розглянуто особливості огляду місця події в храмах християнського віросповідання, розкрито тактичні особливості проведення огляду місцевості, території храму і зданий, що знаходяться на ній, і етикет поведінки в християнському храмі.

Ключові слова: вістар, етикет поведінки в християнському храмі, огляд місця події, священослужитель, слідчий, сліди злочину, предмети релігійної культури, територія храму, храм християнського віросповідання.

При скоєнні будь-якого злочину неминуче вносяться зміни в матеріальну обстановку місця події, залишаються різноманітні сліди, за якими можна усвідомити механізм відбуття події і встановити обставини, що мають значення для вирішення справи [1, с. 24]. Огляд місця події є важливою і складною слідчою дією, протокол якого відповідно до ст. 104 КПК України є джерелом доказів. Від того, наскільки вміло, своєчасно і якісно він буде проведений, залежить успіх розслідування кримінального провадження.

Протягом останніх років проблемні питання, пов'язані з проведенням огляду місця події, розглядалися в працях таких учених, як О.Я. Баєв, В.П. Бахін, В.І. Бояров, В.К. Весельський, А.І. Казміренко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, О.Р. Ратінов, М.В. Салтєвський, В.Ю. Шепітько та ін.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що дотепер у вітчизняній юридичній літературі не досліджувалися особливості проведення огляду місця події в храмах християнського віросповідання.

Мета статті полягає у розв'язанні проблеми, пов'язаних з особливостями проведення огляду місця події в храмах християнського віросповідання.

Необхідність в огляді територій, будівель і об'єктів [2, с. 528], що належать до храму християнського віросповідання, виникає в ситуаціях, коли місцем події є: 1) місцевість, прилегла до території храму; 2) територія храму і будови, які перебувають на ній; 3) безпосередньо будівля храму.

Незважаючи на те, що відповідно до ст. 35 Конституції України релігійні об'єднання відокремлені від держави, їм не забороняється звертатися за захистом до правоохоронних органів держави. Але при цьому необхідно враховувати, що успішна взаємодія представників правоохоронних органів і духовенства має ґрунтуватися на взаємній допомозі і повазі. Священослужителю необхідно підкорятися законним вимогам представника державної влади, якому, у свою чергу, доцільно знати правила поведінки в храмі і виконувати їх. Тим більше, що при бажанні завжди можливо поєднати благочестя, що виражається в даному випадку в дотриманні релігійних канонів, і необхідних дій, пов'язаних з виконанням своїх службових обов'язків.

Сучасний слідчий, який опинився часом у зовсім не знайомій і не зрозумілій йому обстановці, стикається з безліччю питань і непорозумінь, на які часто неможливо швидко знайти роз'яснень.

Для того щоб успішно провести огляд місця події в християнському храмі та на його території, слідчому, крім загальних положень тактики будь-якого слідчого огляду, необхідно додатково знати:

- етикет поведінки в християнському храмі;
- особливості території храму та його просторового розташування;
- основні архітектурні елементи будівлі храму;
- внутрішній устрій храму;
- найменування і призначення церковного начиння, що знаходиться в храмі, і правила поводження з ним;
- основні елементи іконографії;
- особливості огляду, фіксації вилучення предметів, які найбільш часто є об'єктом злочинного посягання, і слідів, наявних на них.

Етикет поведінки у християнському храмі. У даний час церковний Статут і звичай регламентують зовнішню поведінку людини, яка прийшла в храм християнського віросповідання, такими правилами:

1) всі дії учасників огляду місця події повинні бути узгоджені з настоятелем храму, а іноді і з єпархіальним архієреєм. Тому для проведення огляду в період служби необхідно звернутися до настоятеля з проханням призупинити її або проводити в іншому приділі храму;

2) до священослужителя не прийнято звертатися по імені та по батькові, а також на «ти». Його називають повним ім'ям – так, як воно звучить по-церковнослов'янськи, з додатком слова «отець», наприклад: «отець Олександр», «отець Сєргій» або «отець Іоанн» (але не «отець Іван»), або просто «батюшка». До диякона можна звертатися «отець диякон», до настоятеля храму (монастиря) – «отець настоятель». Ігуменю прийнято іменувати «матінкою». До архієреїв – єпископів, митрополитів потрібно звертатися «Владика», як до наділених церковною владою, а до Патріарха – «Святійший Владика».

Якщо виникає необхідність звернутися до священослужителя письмово, то ієрея слід іменувати «Ваше Преподобіє», протоієрея – «Ваше Високопреподобіє», єпископа – «Ваше Преосвященство», архієпископ і митрополитів – «Ваше Високопреосвященство», Патріарха – «Ваша Святосте»;

3) чоловіки повинні бути в храмі без головного убору, навіть у тому випадку, якщо головний убір є частиною спеціальної форми одягу. Особам жіночої статі не можна перебувати в храмі без головного убору (без хустки). При відвідинах храму необхідно одягатися так, щоб більша частина тіла була прикрита. Не прийнято приходити в храм у спортивному одязі і шортах. По можливості чоловікам і жінкам слід уникати також майок і сорочок з короткими рукавами. Одяг жінок повинен співвідноситися з традиціями християнської моральності (наприклад, небажано надягати штани або одяг з відверто оголеними частинами тіла).

Також існує обмеження для жінок, а саме входити в храм (а тим більше торкатися до святинь – хрестів, ікон і т.п.) у визначені дні місяця, пов'язані з їх фізіологічним станом;

4) у храмі обмежена робота кінолога (у тому випадку, якщо в храм забіжить собака, його необхідно знову освячувати). Застосування в храмі службово-розшукової собаки допустимо лише з дозволу настоятеля та за погодженням з єпархіальним архієреєм. За межами храму, на прилеглий території та за огорожею, кінолог із собакою можуть надати істотну допомогу слідчому;

5) у храмі не прийнято голосно розмовляти, повертатися спиною до вівтаря, тримати руки в кишенях і за спиною; під час богослужіння чоловіки зазвичай стоять у правій частині храму, жінки – в лівій, залишаючи вільним прохід від головних дверей до Царських врат. У християнському храмі забороняється сидіти, винятком може бути тільки нездоров'я або сильне стомлення прихожанина;

6) не можна допускати словесних виразів, що ображають релігійні почуття громадян і порушують звичаї і підвалини;

7) без особливої потреби не можна порушувати існуючий порядок і пересувати предмети церковного начиння;

8) при огляді у вівтарі необхідно пам'ятати наступне:

- у вівтарі можуть знаходитися тільки хрещені християни і виключно з благословення (дозволу) настоятеля;

- входити у вівтар допускається через бічні двері (північні або південні), тому що через Царські Врата може проходити тільки священослужитель;

- жінкам забороняється входити у вівтар, навіть як прибиральниці [3]. Тому, якщо складовою частиною огляду є вівтар, то учасницями слідчої дії не повинні бути жінки. Чоловіки можуть бути допущені у вівтар лише з благословення (дозволу) священника;

- нікому не можна проходити перед Святим Престолом, тобто переходити доріжку між Святим Престолом і Царськими вратами. Перейти з одного боку вівтаря на іншу можна тільки через горішнє місце (з східного боку від Престолу);

- ні до Престолу, ні до предметів, що знаходяться на ньому, а також на жертovníку, мирянам не можна доторкатися. Необхідно особливе посвячення через рукоположення, щоб мати право до них торкатися. Тому при необхідності всебічного огляду предметів, що знаходяться на Престолі і жертovníку, і вилучення з них слідів (наприклад, відбитків пальців, мікрооб'єктів тощо) необхідно звернутися за допомогою до священника. Попередньо йому потрібно пояснити, яким чином слід тримати предмет, щоб не пошкодити сліди, можливо, наявні на них, і сприяти фахівцеві в роботі з їхнього виявлення, фіксації та вилучення. Всі дії необхідно робити обережно і коректно.

Невиконання цих правил може призвести до осквернення церковних цінностей, перешкодити встановити або порушити вже сформований психологічний контакт з духовенством і віруючими, що створить серйозні труднощі не тільки при проведенні огляду, але і в процесі розслідування справи [4].

Необхідно також враховувати, що в християнстві з найдавніших часів встановлено здійснювати богослужіння три рази на день: ввечері, вранці і вдень – літургію. Слід знати, що церковний день починається не в 0 годин календарного дня, а о 18 годині попереднього дня.

Оперативність огляду. Огляд місця події є невідкладною слідчою дією (ст. 237 КПК України), тому що сліди на місці події схильні до швидкої зміни і зникнення. Проте не лише цим зумовлена необхідність оперативного виїзду на місце події. Потрібно враховувати і ті обставини, що не тільки крадіжки, а й вбивства нерідко відбуваються з корисливих мотивів і головним чином з метою заволодіння церковними цінностями [5, с. 267]. Викрадені предмети релігійного культу, як показує практика розслідування кримінальних проваджень, швидко реалізуються.

Особливості організаційно-підготовчої діяльності до безпосереднього огляду. Особливу увагу необхідно приділити визначенню кола учасників слідчої дії. Вибір учасників залежить від конкретних обставин справи. Так, якщо об'єктом огляду буде вівтар храму, то неприпустимо, як уже говорилося, участь у ньому жінок (навіть якщо жінка-слідчий).

Обов'язковими учасниками огляду є поняті (ст. 223 КПК України). Тільки в тому випадку, якщо місце події знаходиться у важкодоступній місцевості, за відсутності належних засобів сполучення, а також у випадках, якщо проведення слідчої дії пов'язане з небезпекою для життя і здоров'я людей, огляд може проводитися без участі понятих, про що в протоколі повинно бути зроблено відповідний запис (ст. 104 КПК України). Як понятих бажано запрошувати осіб, знайомих з основами християнства (наприклад, з числа парафіян храму). Ця рекомендація пов'язана з тим, що поняті відповідно до ст. 223 КПК України викликаються для посвідчення не тільки факту проведення слідчої дії, але і його змісту, ходу і результатів. Так як поняті вправі «робити з приводу слідчої дії заяви і зауваження, що підлягають занесенню до протоколу» (ст. 104 КПК України), то вони повинні не механічно його підписувати, а розуміти і запам'ятовувати, де саме і що виявлено, оглянуто, досліджено, зафіксовано і т.д. При цьому завжди слід пам'ятати про вимогу закону про незацікавленість понятих у результаті справи. Тому в якості понятих не можна запрошувати священослужитель

телів та інших осіб (мирян), що працюють при храмі.

Для участі в огляді слідчому необхідно запросити настоятеля даного храму (ст. 237 КПК України), а при неможливості цього – іншого священика. Для участі в огляді можна також запросити старосту, скарбника, сторожа храму, які дадуть необхідні пояснення що цікавлять слідчого з питань (наприклад, вказати на зміни в обстановці і т.п.).

На розсуд слідчого (ст. 223 КПК України) в огляді можуть брати участь фахівці – криміналіст, мистецтвознавець і т.д.; очевидці; особи, що виявили пригоду; потерпілі; свідки; підозрюваний (обвинувачений); захисник. Слідчий має право залучити до участі в огляді посадову особу органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність.

Після прибуття на місце події слідчий повинен:

1) вжити заходів з надання допомоги потерпілим;

2) попросити настоятеля храму не проводити богослужіння на весь період огляду місця події або проводити його в іншому приділі;

3) видалити з місця події сторонніх осіб;

4) отримати інформацію про все це від очевидців; осіб, перших які виявили пригоду;

5) з'ясувати:

- чи були внесені в обстановку місця події які-небудь зміни і якщо так, то які, ким, за вказівкою кого і з якою метою;

- які виявлені сліди й об'єкти, що мають відношення до події, що трапилась;

- яка система охорони, наявність і стан сигналізації;

- чи були в храмі гроші, яка сума іде.

У ході спільного огляду, що є складовою частиною підготовчих дій після прибуття на місце події, слідчий повинен:

- усвідомити характер події, що відбулася;

- визначити основні вузли місця події. Для цього він побіжно оглядає місце, де безпосередньо було скоєно злочинні дії; шляхи входу і виходу злочинця в будівлю храму або підсобні приміщення; прилеглу місцевість і об'єкти, що знаходяться на ній, що мають

значення для справи. Особливу увагу потрібно звернути на шлях відходу злочинців, тому що саме на ньому нерідко виявляються об'єкти, що мають відношення до злочину (знаряддя, викрадені предмети);

- з урахуванням виявлених слідів намітити кордони огляду. Якщо у подальшому будуть виявлені додаткові сліди, то необхідно розширити межі огляду;

- вжити заходів щодо захисту слідів від впливу атмосферних явищ, навмисного або необережного знищення або пошкодження;

- з'ясувати доцільність застосування службово-розшукової собаки на території, прилеглої до храму;

- при необхідності організувати переслідування злочинця;

- організувати «прочісування» місцевості, якщо є підстави припускати, що за межами намічених кордонів огляду можуть бути виявлені об'єкти, що мають відношення до скоєного злочину. Ця дія може вироблятися як паралельно з оглядом, так і після його завершення;

- орієнтувати місце події відносно сторін світу. Вирішення цього питання в даному випадку не викликає складнощів, тому абсолютно всі християнські храми будуються вівтарем на схід;

- вирішити питання про порядок огляду – від центру до периферії або навпаки;

- вибрати вихідну точку початку огляду в межах намічених кордонів. Вирішення цього питання завжди залежить від характеру місця події і його обстановки. Якщо здійснена крадіжка, то починати огляд доцільно з підходів до храму. У першу чергу, необхідно звернути увагу на сліди, залишені на прилеглої території та зовнішній стороні будівлі, особливо якщо існує небезпека їх знищення або пошкодження. Якщо скоєно вбивство на релігійному ґрунті і центром місця події є труп, який знаходиться на відкритій місцевості, то краще починати огляд саме з нього, щоб з урахуванням наявних пошкоджень оглядати периферію, знаючи, що шукати і на що звернути увагу. Щоб не пошкодити сліди, можна скористатися іншими входами в будівлю. У той же час, якщо труп знаходиться в приміщенні, а наявні сліди при будь-якому підході до нього можуть бути

знищені, огляд доцільно починати з периферії.

Послідовність пересування у вівтарній частині храму залежить від того, через які двері входять до нього учасники огляду. Якщо вхід здійснюється через північні двері, то огляд повинен вестися зліва направо, а якщо через південні, – то справа наліво. При такій послідовності пересування у вівтарі не буде порушено правило, що забороняє переходити доріжку між Святим Престолом і Царськими вратами;

- зробити орієнтуючу і оглядову фотозйомку місця події, відеозапис; доцільно саме на цьому етапі скласти план (схему) місця події, який допоможе орієнтуватися на ньому, полегшить проведення огляду та його фіксацію в протоколі.

Організація безпосереднього огляду. На стадії детального огляду слідчий повинен планомірно і ретельно дослідити всі об'єкти, що знаходяться на місці події. Об'єктивність огляду передбачає, що слідчий не повинен віддавати перевагу слідам, що підтверджують версію, яка вважається найбільш вірогідною і яка в кінцевому підсумку може виявитися помилковою.

При детальному огляді місця події необхідно проаналізувати матеріальну обстановку і спробувати з'ясувати:

- яким шляхом злочинець проник у приміщення і як вийшов з нього. Так, були випадки, коли злочинець проникав у приміщення по пожежній драбині, скориставшись запасним ходом, або через дзвіницю чи купол, виставивши в ньому вікно, а потім спускався вниз по мотузці;

- які дії чинили злочинці на місці події, в тому числі спрямовані на нейтралізацію охорони (відключення електрики, сигналізації тощо);

- на що був спрямований умисел злочинця;

- які предмети викрадені, які їхні ознаки;

- якими знаряддями зламана перешкода;

- які сліди (рук, ніг, плями крові, слини і т.д.) залишені злочинцем, на чому і які можливості їх використання для його ідентифікації;

- скільки часу злочинець пробув на місці злочину. Мав місце випадок, коли злочи-

нець під виглядом паломника пройшов всередину будівлі і тривалий час чекав у важко оглядовому місці, коли храм спорожніє. Тому необхідно звертати особливу увагу на обстеження різних ніш, службових приміщень, дзвіниці та інших місць, де міг би сховатися злочинець;- скільки було учасників. Статистика показує, що розкрадання предметів, що мають особливу цінність, в 85% випадків відбувається групою осіб [6];

- чи немає ознак, що вказують на те, що злочинець добре орієнтувався на місці і знав про наявність і розташування викрадених предметів;

- які дані характеризують особу невідомого злочинця. Про суб'єктивні знання і пристрасті злочинця в області іконографії можна отримати уявлення, проаналізувавши, що саме викрадено, а що залишено. Наприклад, якщо викрадені не тільки цінні речі, а й малозначні, то це ознака того, що діяв дилетант; якщо викрадені зовні неяскові, але цінні ікони, то можливо припустити, що до крадіжки мають відношення особи які розбираються в іконографії, так звані «іконники» (в старовину їх називали «клюквенниками»);

- які сліди могли залишитися на злочинці;

- чи немає на місці негативних (суперечливих) обставин – ознак злому перешкоди зсередини приміщення; відсутності слідів, які повинні були б бути при певному способі дії; необґрунтованого пошкодження предметів і за його безладу тощо;

- які обставини сприяли вчиненню злочину– відсутність належної охорони, сигналізації; неосвітлені підходи до будівлі храму та його території тощо.

При огляді потрібно звертати особливу увагу на місця можливого проникнення злочинця – вікна, двері, решітки.

Оптимальна послідовність руху по території храму від західного входу до вівтарної частини. Якщо вхідних дверей в храмі кілька, то починати огляд краще з тих із них, через котрі ймовірно проник злочинець.

У будь-якому храмі є проміжні двері. Вони забезпечені різними замикаючими механізмами, огляду яких теж необхідно приділити серйозну увагу.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості огляду місця події в храмах християнського віросповідання, розкрито тактичні особливості проведення огляду місцевості, території храму і будівель, які перебувають на ній, та етикету поведінки в християнському храмі.

SUMMARY

The article describes the features of the crime scene in the churches of the Christian faith, disclosed tactical features of the inspection, the temple grounds and buildings on it and etiquette behavior in the Christian church.

Для полегшення процесу огляду та опису місця події слідчому потрібно скласти схему території, прилеглої до будівлі храму, інтер'єру храму, а при необхідності – і окремо (вівтар) вівтаря, іконостасу і т.п. і орієнтуватися на них.

Слід з'ясувати у священика, чи змінена матеріальна обстановка храму (вівтаря) з тим, щоб вирішити, які саме предмети і сліди безпосередньо відносяться до події злочину. При цьому потрібно враховувати, що священні предмети на престолі християнського храму постійно лежать в канонічному порядку та його порушення або відсутність чого-небудь буде відразу помічено.

Таким чином, будь-яка інформація, отримана під час слідчого огляду, може допомогти у встановленні істини. Відсутність вдумливого підходу, ігнорування допомоги служителів культури може привести до серйозних помилок.

Література

1. Алексійчук В. І. Огляд місця події : тактика і психологія : моногр. / В. І. Алексійчук. – Х. : Вид.агенція «Апостіль», 2011.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка,

В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012.

3. В соответствии с 50-м правилом св. Никифора Цареградского только монахиням позволяется входить во святыи алтарь и вжигати свещи и кандила и украшати. Но монахиня уже, собственно, и не женщина, т.к. по духу она небожительница, где нет различия по половому признаку. Простым гражданам (мирянам) не дозволяется ни входить, ни сидеть, ни разговаривать в алтаре. Даже священник по Уставу может входить в алтарь лишь тогда, когда необходимо в нем действовать, в остальное же время он стоит на клиросе или солее. На практике исключение делается для живущих в телесной чистоте пожилых женщин, производящих уборку в алтаре.

4. Со своим уставом – в чужой монастырь // Православная вера. 2002. № 19. С. 2.

5. Лук'янчиков Є.Д. Слідчий огляд: поняття та види / Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 267.

6. Резван А.П. Правовые и криминалистические проблемы борьбы с хищениями предметов, имеющих особую ценность. Волгоград, 2000. С. 60.